

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1973.1.04>

J. KAHK

TALUPOEGADE PÖGENEMISEST XIX SAJANDI TEISEL VEERANDIL TARTU SILLAKOHTU PROTOKOLLIRAAMATUTE ANDMEIL

Käesoleva lühiülevaate ülesandeks on vaadelda talurahva põgenemisliikumist ühe allika, nimelt Tartu sillakohtu protokolliraamatute põhjal.¹ Kuigi see allikas võimaldab meil talupoegade põgenemist jälgida mõneti piiratud kujul, sest meie käsutuses ei ole andmed mitte kõigi põgenike, vaid ainult kinnipüütute kohta, kelle arv on põgenike omast kindlasli väiksem, saame ometi enamasti teada, kust ja kuhu põgeneti. Küsimuse teise poole, s. o. kuhu põgeneti, selgitamiseks ei paku teised allikad, nagu näiteks revisjonikirjad, meile mõnelgi puhul õieti mitte midagi. Kahjuks on jooksiktalupoegade kohta koostatud kohtutoimikuist osa kaduma läinud, vastava aasta protokolliraamatuis aga on registreeritud kõik sel aastal kinnipüütud ja sillakohtusse toodud «jooksikud» ja «hulkujad». Tartu sillakohtu protokolliraamatud pakuvad erilist huvi just selle tõttu, et selle maakonna, nagu ka Viru- ja Võrumaa kaudu läks Venemaale põgenejate või sealt tagasi-pöördunute tee.

Kuna meil pole teada teisi allikaid, mis kajastaksid põgenemisi täies ulatuses (s. t. kus oleksid fikseeritud kõik põgenemisjuhud ajalisel järgnevuses), puudub võimalus välja selgitada, kui mitu korda on kinnipüütud põgenike arv väiksem põgenike üldarvust. Samal ajal pole meil mingeid andmeid ka selle kohta, et see suhtarv oleks aja jooksul muutunud, s. t. pole andmeid selle kohta, et aja jooksul oleks tunduvalt tõusnud politseivõimude tegevuse efektiivsus ning hakatud kinni püüdma rohkem põgenikke. Kõige selle tõttu võime oletada, et eri perioodidel kinnipüütud põgenike arvu võrdlemine annab teatud ettekujutuse ka põgenemisliikumise suhtelisest tugevusest eri perioodidel.

Kasutatud andmed kinnipüütud põgenike kohta ei kajasta põgenemisliikumist mitte üksnes vähendatud kujul, vaid ka olulise hilinemisega, sest kuni põgenenud talupoeg kinni püüti, oli põgenemisest tavaliselt möödunud teatud aeg. Protokolliraamatuis säilinud andmeis on ajavahemik põgenemise ja kinnipüüdmise vahel fikseeritud 30 juhul. 9 juhul (30% juhtude üldarvust) püüti põgenik kinni juba esimese kolme aasta jooksul pärast põgenemist, 8 juhul (27%) aga möödus 20–25 aastat. Ülejäänud juhtudel (peale kahe erandi) möödus põgenemisest kuni kinnipüüdmiseni 4 kuni 19 aastat. Seega võime oletada, et põgenike kinnipüüdmise dünaamika kajastab vaadeldud perioodil põgenemise enda dünaamikat mitte rohkem kui veerandsaja-aastase hilinemisega. Kahjuks ei ole võimalik selle hilinemise pikkust täpsemalt määrata.

Järgnevate statistiliste andmete puhul tuleb meil kogu aeg silmas pidada, et nad käivad otseselt põgenenud talupoegade kinnipüüdmise kohta, põgenemise enda dünaamikat aga kajastavad vaid kaudselt, vähendatult ning hilinemisega.

¹ Põgenemisliikumist Tartumaal on käsitletud ka A. Traat oma artiklis «Talupoegade põgenemistest Tartumaal pärisorjuse kaotamise eel», mis ilmus ajalehes «Edasi» 23. veebr. 1955.

Tartu sillakohtu fondist* vaatasime läbi protokolliraamatud aastaist 1825—1830, 1832—1836 ja 1842. Seega on meie käsutuses andmed seitsme aasta kohta sellest perioodist, mil Liivimaa talupoegade «vabaduse olukorda» üleviimise protsess veel lõpule põlnud jõudnud (teatavasti lõppes see 1833. aastal), ja nelja aasta kohta sellest ajast, mil nad juba kõik formaalselt vabad olid.

Tabelis ja juurdelisatud kaardil on esitatud kõik olulisem, nii kvantitatiivselt kui ka geograafiliselt fikseeritav informatsioon, mida oskasime allikast leida.

Andmed tabatud põgenike kohta Tartu sillakohtu protokollidest aastaist 1825—1830, 1832, 1834—1836 ja 1842

	1825.—1830. a.	1832., 1834., 1836. ja 1842. a.
Tabatud põgenike üldarv	156	137
Neist		
oli põgenenud		
Venemaale	51	16
Eesti alal ühest maakohast teise	25	34
Eesti alal maalt linna**	18	22
tabati tagasipöördumisel kodukohta	3	12

Kui võrrelda kahte vaadeldavat ajalõiku, mis langevad põhijoontes ühte ajajärgudega enne ja pärast talupoegade täielikku üleviimist «vabaduse olukorda», siis selgub, et

1) Eesti alalt vene kubermangudesse siirdunud, kuid kinnipüütud talupoegade arv ei suurene, vaid koguni väheneb teatud määral;

2) näib tugevnevat põgenemine maakonna piirides, s. t. ühest mõisast teise;

3) linna põgenemine on XIX sajandi teisel veerandil küllalt oluliseks koostisosaks üldises põgenemisliikumises: aastail 1825—1829 moodustavad linna põgenemisel kinnivõetud tabatute üldarvust 16, järgneval perioodil samuti 16 protsenti.

Protokolliraamatuis fikseeritud andmed räägivad sellest, et oma mõisahärra juurest ei lahkunud mitte üksnes sellepärast, et elu just tema juures kõige raskem ja feodaalne rõhuline kõige rängem oli, vaid ka sellepärast, et taheti kas feodaalse mõisa rõhumisest üldse vabaneda (mitte aga tingimata just mõisnik N. juurest ära minna) või lihtsalt oldi sunnitud seda tegema. Just see viimane asjaolu avab põgenemisliikumise olulise aspekti; külast lahkusid need, kes ei suutnud end seal enam ülal pidada (ja keda mõis seetõttu mõnikord eriti ei püüdnudki kinni pidada). Mitte alati pole põgenemine ainult antifeodaalne protest (mis eeldab mingit vastuhakkamist millelegi), vaid ka lihtsalt pauperiseerumise väljendus. Kui põgenemisliikumine oleks olnud ainult või eeskätt antifeodaalne protest, siis oleks ootuspärane, et suurema «põgenemusega» mõisate talupojad oleksid pidanud silma paistma ka teiste talurahvarahutuste ajal. Kui aga võrdlesime meie käsutuses olevaid andmeid nende andmetega, mis H. Kruus on välja selgitanud 1840-ndate aastate talurahvarahutuste kohta, siis selgus, et põgenemise poolest silma paistnud mõisad ei paistnud välja mainitud talurahvarahutuste ajal.²

* RAKA, f. 949. Edaspidi märgime viitena tekstis klambreis vaid säilitusüksuste numbrid ja leheküljed, mis kõik pärinevad selle fondi nimistust 1.

** Linna põgenemise osas on võrreldud aastaid 1825—1829 (põgenemisi 18) ja 1832, 1834—1835, 1836 ja 1842 (22). Aasta 1830 oli erandlik, kuna sel aastal tabati ilmselt mingite eriliste politseiaktsioonide tagajärjel tervelt 25 linna põgenenud talupoega.

Tabelis esitatud andmete põhjal võime väita järgmist.

² Võrdlesime andmeid H. Kruusi monograafias toodud andmetega vene usku siirdumise kohta 1840-ndail aastail. (H. Kruus, Talurahva käärimine Lõuna-Eestis XIX sajandi 40-ndail aastail. Tartu, 1930).

Kui heita pilk kaardile, siis näeme, et enamik neist mõisatest, kust talupoegi eriti sageli põgenes, asus Tartu või Tartust Peipsile ja üle järve Venemaale viiva veetee vahe- tus läheduses. Üldse näib kaart rääkivat sellest, et just liikluseed olid need arterid, mis panid pulseerima põgenemisliikumise eeskätt neile lähemal asuvais mõisates.

Seda, et Tartu ümbrusesse oli koondunud palju ebaseaduslikult «ringi hulkuvaid» inimesi, märgati juba tol ajal. 1829. aastal kaebas Rannu mõisa valitsus sillakohtule, et paljud sealsed talupojad «veedavad öid Tähtvere ja Ropka kõrtsides ning käivad päeval päevilistena linnas tööle», (171, l. 232.) 1836. aastal võeti Rae mõisas kinni talunaine lapsega, kes oli teel Tartus päevatöölisena töötava mehe juurde. (176, l. 94.) Kui politsei- ametnikud õöl vastu 12. detsembrit 1836 Tartu ümbruse kõrtsides haarangu korraldasid, saadi kätte seitse passita talupoega. (176, l. 201.) 1842. aasta mais tabati ühes kõrtsis ühel ööl kaks põgenikku, juunis aga vangistati ühel ööl kuskil kõrtsis neli põgenikku. (178, l. 62, 81.)

Küllalt kujukalt räägivad neist pauperiseerumisilminguist kaks sillakohtu protokolliraamatuis fikseeritud juhtumit. 1826. aasta novembris toodi kohtu ette Kiidjärve popsi Vana Jüri Johani 15-aastane poeg Johan, kes oli hulkumiselt kinni võetud. «Umbes kolme nädala eest olid vanemad ta kodunt ära saatnud,» kurtis poisikene, «et ta mõnes võõras kohas midagi varastaks ja siis neile tooks.» (168, l. 164.) Poisikene oli aga peaaesjalikult kerjanud, kuid lõpuks siiski oma onupoja aidast hõbepreesi, neli sõrmust ja 23 rubla raha varastanud. 1834. aasta jaanuaris toodi sama kohtu ette Uus-Põltsamaalt pärinev 15-aastane poisikene, kes kurtis, nagu protokollis seisab, et «ta ei saa kuskilt endale peavarju ja peatoidust ja tal pole ka — mis oli ka tõesti silmaga näha — enam peaaegu üldse riideid seljas ja isegi kõige hädavajalikumaid jalavarje, nii et ta praeguse külmega enam üldse ei tea, mis teha, ja palub end seetõttu oma ema juurde saata». (174, l. 23.)

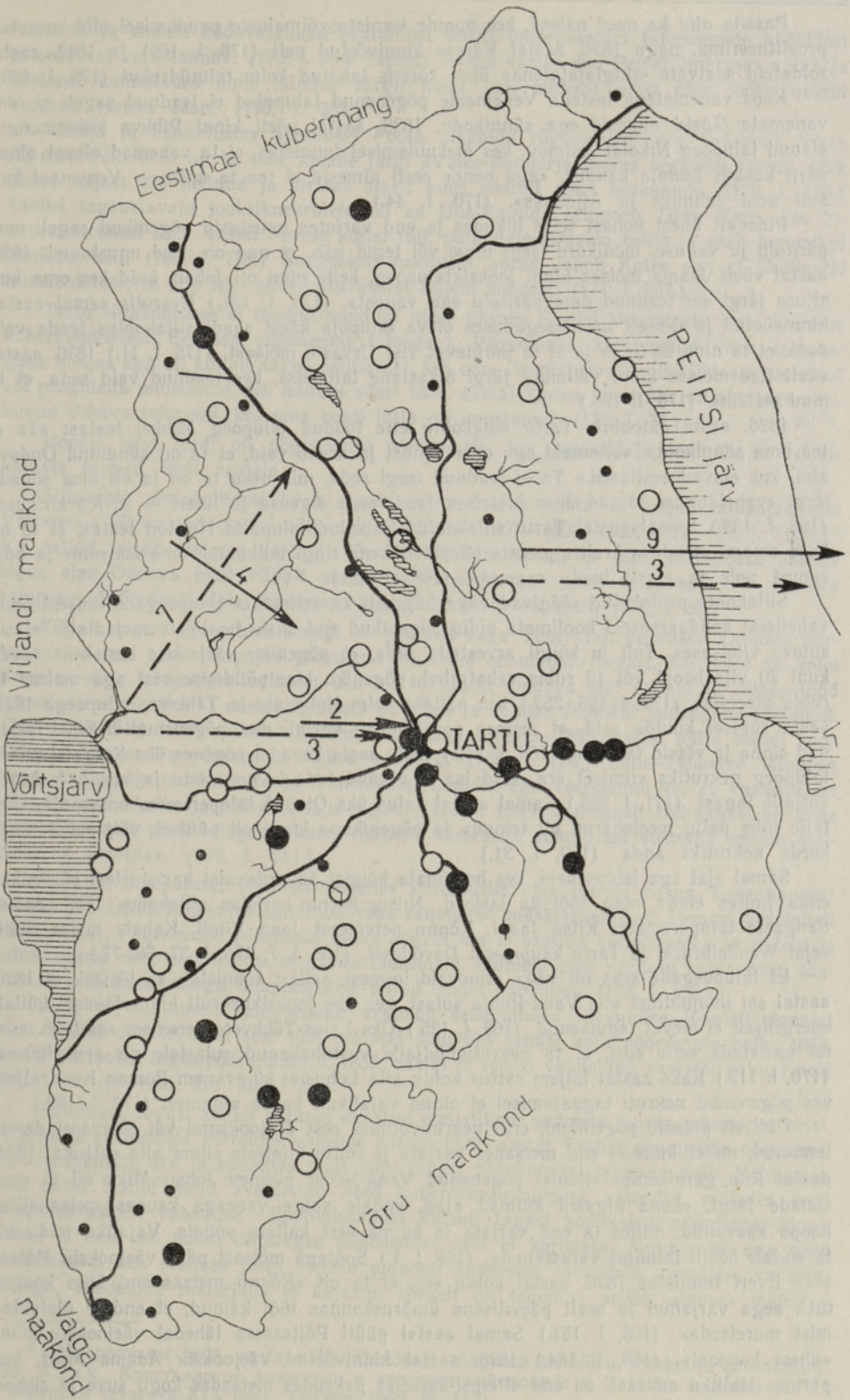
Lühike ja traagiline on ühe Uue-Kirepi mõisas 1826. aastal kinnipüütud talupoisi bio- graafia. «Niipalju kui ta mäletab, on teda kutsutud Jaaguks,» jutustas poiss, «oma vanust ei tea ta täpselt, kuid arvab, et on umbes 16- kuni 17-aastane. Niipalju kui ta mäletab, jättis ema, kes oli eestlane, kuid kelle nime ta ei tea, ta lapsena Riiga ühte kõrtsi maha. Pärast seda oli ta abitu kerjuspoisina tundmatutes kohtades ringi hulkunud ja mitme- suguste talupoegade juures . . . kord lapsehoidjana, kord karjasena ajutiselt toidu ja vanade riiete eest töötanud, ka oli ta end mõnikord armuandidest ülal pidanud.» (168, l. 111.)

Meie poolt läbivaadatud protokolliraamatuis ei leidunud ühtki juhtu, kus talupojad oleksid põgenemise põhjusena märkinud nende karmi kohtlemist mõisas. (On muidugi väga võimalik, et nad pidasid targemaks sellest vaikida või ei pidanud kohtusekretärid sünd- saks sellest kirjutada.) Küll aga on registreeritud palju juhtumeid, kus talusulased kinni- tasid, et nad olevat põgenenud liiga karmi või neid näljutanud peremehe juurest. Seda kinnitas 1827. aastal üks Palu talusulane (169, l. 1), 1829. aastal üks Imukvere talusulane (171, l. 91) ja 1834. aastal üks Aruküla talusulane (174, l. 98). 1834. aastal võeti kinni Raeküla sulane, kes oli oma peremehe juurest sellepärast ära jooksnud, et viimane talle «kolm päeva leiba ei andnud». (174, l. 101.)

Üks 1835. aastal kinnivõetud ja Järvamaalt Võhmutast pärit olev sulane kinnitas, et ta olevat kodunt põgenenud «toidupuuduse pärast ja lootuses tööga oma naise ja laste jaoks midagi teenida. Kuid ta ei leidnud kuskil tööd ega peavarju ja oli seepärast juba asunud koduteele.» (175, l. 4.) Samal aastal põgenes kodunt Roosna-Alliku talusulane, kuna «tal ei olnud seal tööd». (175, l. 52.) 1836. aastal ilmus sillakohtusse 15-aastane Jaan Vidriku talust ja teatas, et ta põgenenud kodunt «täieliku toidupuuduse pärast». (176, l. 41.) 1842. aastal palus Meeri lesknaine Kristiina Kikerpill, et ta poeg kantonistiks võetaks, kuna «ta ei suuda oma nelja last toita ja kardab, et nad nälja kätte ära surevad», (178, l. 31.)

Tartu maakonna kaart. ● — mõisad, kust vaadeldavail aastail oli põgenenud vähemalt 4 inimest, ○ — mõisad, kust oli põgenenud talupoegi, ● — mõisad, kust põgenemise kohta pole andmeid. —→ — aastail 1825—1830 ja —→ — aastail 1832, 1834—1836 ja 1842 Venemaale, ühest maakonnast teise või Tartusse põgenemisel kinnipüütud talupojad.

Number joonel märgib aastas keskmiselt kinnipüütud talupoegade arvu.

Passita olid ka need naised, kes muude teenistusvõimaluste puudumisel olid sunnitud prostitueerima, nagu 1836. aastal Kärzas kinnivõetud neli (176, l. 169) ja 1842. aastal soldateid saatvate «ringiajajatenas» ühes kõrtsis tabatud kolm talutüdrukut (178, l. 130).

Koos vanematega lastena Venemaale põgenenud talupojad ei teadnud sageli ei oma vanemate õigeid nimesid ega sünnikodu. 1828. aastal võeti kinni Pihkva kubermangus elanud talupoeg Nikolai Jefimov, kes ülekuulamisel tunnistas, et ta vanemad olevat olnud pärit kuskilt Luunja kandist, «aga nende eesti nimesid ei tea ta mitte — Venemaal kutsti neid Jefimiks ja Aljonaks». (170, l. 44.)

Pidevalt ühest kohast teise liikudes ja end varjates unustasid põgenikud sageli oma päritolu ja vanuse, mõnikord isegi nime või tegid näo, et nad on need unustanud. 1835. aastal võeti Jaama mõisas kinni jooksiktalupoeg, kelle nimi oli Johan, kuid kes oma kinnituse järgi «ei teadnud oma päritolu ega vanust», (175, l. 131.) Neerutis samal aastal kinnivõetud ja ilmselt meeltesegaduses oleva talupoja käest saadi sillakohtus teada vaid seda, et ta nimi on Jaan ja et ta pärinevat vist Urvaste mõisast. (175, l. 11.) 1836. aastal võeti Rae mõisas kinni välimuse järgi 6-aastane talupoiss, kes teadnud vaid seda, et ta nimi on Jüri. (176, l. 126.)

1826. aasta oktoobris Tartu sillakohtu ette toodud talupoeg Mihkel teatas: «Ta ei tea oma sünnikohta, vanemaid ega oma vanust ja arvab vaid, et ta on sündinud Oudova alal, kus elavad eestlased.» Ta ei teadnud isegi seda, mis usku ta on ja oli oma sõnade järgi «vaheldumisi käinud ühes ja teises (s. t. vene õigeusu ja luteri — J. K.) kirikus», (168, l. 133.) Samal aastal Tartu sillakohtusse toodud talupoiss Hariton teatas, et ta oli koos emaga «Oudova kreisis passita päevatöölisena ringi hulkunud, oma isa nime ja oma vanust pole ta emalt teada saanud», (168, l. 26.)

Sillakohtu protokollid räägivad väga kujukalt ka sellest, et talupoegade ilmselt omavahelisest solidaarsusest hoolimata pidid põgenikud end siiski hoolikalt varjama ja elasid suures viletsuses. Tuli ju kõigil arvestada seda, et põgeniku varjamise eest võis saada kuni 20 vitsahoopi või 10 rubla rahatrahvi, põgeniku kinnipüüdmise eest aga maksti 10 rubla preemiat. (170, l. 195, 253.) Kui näiteks kolm Ilmatsalu ja Tähtvere talupoega 1827. aasta sügisel kuulda said, et metsas popsisaunas varjab end põgenenud nekrut, läksid nad sinna ja võtsid ta kinni. (169, l. 140.) 1829. aasta kevadel põgenes üks Kuigatsi mõisa talupoeg nekrutiks viimisel ära, kuid isa ei võtnud teda kodus vastu ja viis ta nekrutivõtjaile tagasi. (171, l. 225.) Samal aastal palus üks Otepää taluperemees oma poja, «kes talle juba palju meeelhärmi oli teinud» ja põgenikuna kinni oli püütud, väljaspool järjekorda nekrutiks anda. (169, l. 31.)

Samal ajal aga leidus neid, kes hoolimata kõigist ähvardavaist karistustest põgenikke enda juures elada ning töötada laskisid. Niisugustena karistas sillakohus 1826. aastal Sangaste taluperemeest Kitse Jaani, Kõnnu peremeest Jaan Vindi, Kabala mõisa valitsejat Wendelbrücki ja Tartu kaupmeest Davõdovit. (168, l. 7; 176, l. 37, 58, 77.)

Et talupoegade seas oli väga erinevaid inimesi, sellest tunnistab ka tõsiasi, et 1826. aastal sai ihunuhtlust viis Vana-Puhja sulast, kes ühe jooksiknekruti kinnivõtmisel küllalt energiliselt ei olevat tegutsenud. (168, l. 125.) Üks Laius-Tähkvere peremees sai 1828. aastal karistada selle eest, et ta nekrutipüüdjaile vastuhakanud sulastele oli appi läinud. (170, l. 112.) Kaks aastat hiljem sattus kohtu alla Lohusuu külavanem Roman Kondratjev, kes põgenenud nekruti tagaajamisel ei olnud vajalikult kaasa aidanud. (172, l. 189.)

Üldiselt pidasid põgenikud, eriti nekrutivõtmise eest ärajooksnud või sõjaväest deserterunud, mõistlikumaks end metsades varjata ja mitte inimeste silma alla sattuda. 1824. aastal Riia garnisonipataljonist põgenenud Vena-Nõost pärinev Johan Mikk oli ta oma sõnade järgi, «kuna algasid külmad ajad, endale suure vaevaga kauges metsakolkas koopa kaevanud, milles ta end varjata ja külma eest kaitsta püüdis. Vajaliku toidu oli ta endale õsiti taludest varastanud». (168, l. 1.) Sootaga mõisast pärit väejooksik Mõisamaa Evert tunnistas 1826. aastal kohtu ees, et ta oli «Kõnnu metsas end ühes koopas tükk aega varjanud ja sealt päevilisena ümbruskonnas tööl käinud, et endale ülalpidamist muretseda». (168, l. 151.) Samal aastal püüti Põltsamaa lähedal väejooksik kinni «ühest koopast». (168, l. 184.) 1828. aastal kinnivõetud väejooksik Adama Märt, kes pärines Halliku mõisast, oli end «Peipsi-äärsetes paksudes metsades kogu suve ja sügise

varjanud ja endale hädavajalikku peatoidust öösiti ümbruskonna talupoegade köökidest ja aedadest varastanud». (170, l. 40.) Täpselt samuti varjas end Peipsi ümbruses nälga ja viletsust kannatades ning taludes vargil käies Aru mõisast pärit olev jooksiknekrut Vanema Hansu Jaan. (170, l. 251.)

«Nälja ja kannatuste» ajendusel Poola ulaanide rügemendist ära jooksnud Johan Herman Feldmann oli ta oma sõnade järgi «Väike-Pungerja juures segaseks läinud, kõik riided seljast ära heitnud ja metsas alasti ning sihitult ringi hulkunud». (170, l. 116.) Taolisi tagaetaavaid jooksiknekruteid oli ka Uue-Kavilda talupoeg Tiidu Hans, kes 21. novembri öhtul 1827. aastal Parese kõrtsi tuli, põrandale lamama heitis ja sealt hommikul surnuna leiti. (169, l. 178.) Sangastest nekrutiks antud Jakob Kotre aga ei jõudnudki inimasulateni; ta laip leiti alles mitu aastat hiljem metsast. (171, l. 507.)

Tartu sillakohtusse ei toodud muidugi mitte üksnes Eestist Venemaale, vaid ka vene kubermangudest Eestisse põgenenud talupoegi. Põgenikena kinnivõetud vene talupoegade hulgas aga oli küllalt sageli selliseidki, kes oma teenistuspassi olid lihtsalt kaotanud või pikendada unustanud. Nii näiteks võeti 1836. aastal Tartus kinni üks viljalodjaga saabunud Pihkva talupoeg, kes oma passi lotja oli unustanud. (176, l. 78.)

Hoopis teist laadi oli põgenemine Venemaale, kus jooksiklalupojad Peipsi teisele kaldale rajasid eesti asulaid.

Sillakohtu protokollidest leiab sageli andmeid selle kohta, et paljud talupojad olid Venemaale põgenenud raskeil nälja-aastail 1800 ja 1807—1808. (169, l. 12; 170, l. 7, 28.)³ Ka paljud teised andmed (170, l. 53—55, 78) kinnitavad, et juba 1820-ndate aastate lõpus elas Oudova mail küllalt suurel arvul põgenenud eesti talupoegi. Üks Kurista talupoeg oli Oudova alale põgenenud koguni 70 aasta vanuselt. (170, l. 83.)

Küllalt sageli aga esines sedagi, et pikemat aega Venemaal, peamiselt Oudova piirkonnas, elanud eesti talupojad pöördusid elu lõpul sünnikohta tagasi. Nii tegid ka kolm Kurista mõisa talupoega, kellest üks oli 10 aastat Oudova alal elanud ja rätsepatoõd teinud, teine oli seal 11 aastat sulasena teeninud ja kolmas 7 aastat pottsepana töötanud. (167, l. 49—51.) 1827. aastal tuli sünnikohta tagasi 1807.—1808. aastal nälja sunnil koos naiseaga Venemaale põgenenud Aakre talupoeg. (169, l. 188.) Laius-Tähkvere talupoeg Sepa Aadu põgenes kaks korda Venemaale. Lõpuks aga veendunud ta, et «passita on võimatu seal elada» ja pöördus koju tagasi. (170, l. 106.) Venemaalt tuli tagasi ka teine samast mõisast pärit talupoeg, kuna «passita inimesena polnud tal võimalik endale ülalpidamist teenida». (170, l. 111.)

Küllaltki omapärasel põhjusel põgenes Peterburist oma isanda parun Tiesenhauseni juures ära Laius-Tähkveres sündinud vene rahvusest mõisateener Karl Ivanov, kes tabati 1826. aastal. Põgenemise põhjuseks olnud see, et «ta ei saanud küllalt palka ja riideid ja tahtis minna oma sünnikohta, et saada täpsemaid andmeid oma päritolu kohta ning saavutada selle kubermangu talupoegadele antud isiklik vabadus». (168, l. 108.)

Näib, et kuuldused talupoegade «vabade seisundisse» üleviimise lõpulejõudmisest 1833. aastal olid levinud, sest just sel ajal suurenes tagasi koju pöördujate hulk: 1834. aastal oli taolisi tagasipöördunud 5, 1835. aastal 6; teistel vaadeldud aastatel polnud neid üldse või oli vaid üks kuni kaks.

Pöördudes tagasi artikli alguses esitatud statistiliste andmete juurde, näeme ka neist, et eelneva perioodiga võrreldes vähenes pärast 1832. aastat Eestist vene alale põgenemisel kinnipüütute arv ja suurenes sealt koju tagasi pöördumisel tabatute hulk. Nähtavasti olid isiki teatud mõju avaldanud need kubermanguvalitsuse patendid, milles eesti talupoegi pärast vabaduse väljakuulutamist kutsuti tagasi kodukohta pöörduma, kinnitades, et neid sel puhul omaaegse põgenemise eest ei karistata. Muus osas aga need muudatused, mis seaduse järgi oleksid pidanud kaasnema talurahva formaalse vabastamisega, vaadeldud materjalis ei kajastu. Ilmselt on tegemist artikli alguses mainitud

³ Põgenemisest 1808. aasta nälja ajendusel räägivad ka Võru sillakohtu protokollid. (Ю. К а х к, Крестьянское движение и крестьянский вопрос в Эстонии в конце XVIII и в первой четверти XIX века. Таллин, 1962, lk. 113).

«hilinemisefektiga». Kuni 1842. aastani kajastavad protokolliraamatud veel vaid vähesel määral nende talupoegade elusaatust, kes oma kodukohast olid lahkunud juba enne 1819. aastal tsaari poolt kinnitatud ja 1820. aastal väljakuulutatud talurahvaseaduse elluviimist.

*Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Ajaloos Instituut*

Toimetuse saabunud
4. V 1972

Ю. КАХК

О ПОБЕГАХ КРЕСТЬЯН ВО ВТОРОЙ ЧЕТВЕРТИ XIX СТОЛЕТИЯ ПО ДАННЫМ ПРОТОКОЛЬНЫХ КНИГ ТАРТУСКОГО ОРДНУНГСГЕРИХТА

Резюме

Рассматриваемый в статье источник упоминает лишь пойманных беглецов, однако и на его основе можно получить некоторое представление об относительной интенсивности побегов в разные периоды времени. Оказывается, что после 1833 года (конца «переходного периода», предусмотренного законом об освобождении крестьян 1819 г.) число побегов из Эстонии в Россию не увеличивается, а несколько растет количество побегов внутри губернии, довольно значительный удельный вес получают побег из город. Во многом побег крестьян обусловлены процессами пауперизации, крестьяне покидают свои родные места, гонимые голодом. Особенно часто уходят они из мест, лежащих недалеко от Тарту и водного пути, который ведет через Чудское озеро в русские губернии. Многие данные свидетельствуют о том, что эстонскими беглецами были заселены целые деревни в районе Гдова. После формального объявления свободы законом 1819 года более частыми становятся случаи возвращения беглецов из русских губерний на родину.

*Институт истории
Академии наук Эстонской ССР*

Поступила в редакцию
4/V 1972

J. KAHK

DAS ENTLAUFEN DER BAUERN IM ZWEITEN VIERTEL DES 19. JH. AUF GRUND DER PROTOKOLLBÜCHER DES DORPATER ORDNUNGSGERICHTES

Zusammenfassung

Obwohl man in den genannten Quellen nur über festgenommene Läuflinge Angaben findet, kann man sich auf Grund dieser Materialien doch eine Vorstellung über den relativen Umfang des Prozesses in verschiedenen Zeitabschnitten schafften. Es stellt sich heraus, daß nach 1833 (als die im Bauerngesetze von 1819 vorgesehene Übergangsperiode zu Ende ging) die Zahl der nach Rußland entlaufenen sich nicht vermehrte. Die Zahl der Läuflinge, die von einem Gut zu einem anderen gingen, wuchs einigermaßen. Beträchtlich war die Zahl der in die Städte entlaufenen Bauern. Gewissermaßen widerspiegelten die Fälle des Entlaufens den Prozeß der Pauperisierung der Bauern: es war eben der Hunger, der die Bauern aus ihren Heimstätten vertrieb. Am häufigsten flüchteten die Bauern aus den Gütern, die unweit von Tartu (Dorpat) lagen, oder am Wasserwege, der über den Peipus-See in die russischen Gouvernements führte. Viele Angaben bezeugen, daß entlaufene estnische Bauern ganze Dörfer um Gdow ansiedelten. Nach der Promulgation der Freilassung der Bauern durch das Gesetz von 1819 wuchs die Zahl der Flüchtlinge, die aus den russischen Gouvernements in die Heimat zurückkehrten.

*Institut für Geschichtsforschung
der Akademie der Wissenschaften
der Estnischen SSR*

Eingegangen
am 4. Mai 1972